

Jakub Sawicki^a

RAMKI TOREBEK I PORTMONETEK Z FOSY NA PLACU DOMINIKAŃSKIM WE WROCŁAWIU

Abstract:

Metal (usually bronze) fittings and frames of textile or leather purses are rarely discovered during archaeological excavations. Those items were never elaborated in Poland, and therefore are often not identified at all or identified incorrectly. In general, they are thought to have modern chronology, which is not always true, as some of them are medieval. The purpose of this paper is to signal the problem and discuss core issues on the basis of large number of unpublished artefacts.

Key words:

material culture of middle ages and early modern times, dress accessories, framed purses

WPROWADZENIE I STAN BADAŃ

Zabytki pozyskane w trakcie prac archeologicznych wrocławskiej fosy we wschodniej części obecnego pl. Dominikańskiego zostały opracowane jedynie częściowo. Zdzisław Wiśniewski (1995) przedstawia jedynie ogólny inwentarz pozyskanych artefaktów z wykopalisk przeprowadzonych w 1993 r., natomiast Magdalena i Paweł Konczewscy (2004) dość szczegółowo omówili materiał odkryty w latach 1998-1999 (podczas prac wykopaliskowych prowadzonych we wschodniej części pl. Dominikańskiego, w obrębie nieistniejącej ul. Zaułek Koci). Ze starszych badań pochodzi 28 ramek¹, które nie zostały dotychczas szerzej opracowane, i to one będą przedmiotem niniejszego tekstu. Należy także wspomnieć, że w nowszej z wyżej wymienionych publikacji zaprezentowano łącznie 3 ramki torebek (Konczewska, Konczewski 2004, 194, ryc. 46 f; 200, ryc. 52 l, m), a także jeden fragment zapięcia z charakterystycznym wizerunkiem twarzy ludzkich bądź lwich głów (Konczewska, Konczewski 2004, 189, ryc. 41f).

---

^a Jakub Sawicki, sawicki.jkb@gmail.com

¹ Wszystkie zabytki znajdują się obecnie w Muzeum Archeologicznym we Wrocławiu, będącym oddziałem Muzeum Miejskiego Wrocławia, gdzie zostały opisane jednym zbiorczym numerem inwentarza: 94/93/F. W omawianym zbiorze znajdują się jeszcze dwa okucia, które nie stanowią jednak elementów zapięcia torebek i zostały pominięte w niniejszym artykule.

Metalowe (najczęściej wykonane ze stopu brązu, ale także i z żelaza) ramki oraz zapięcia tekstylnych lub skórzanych torebek² są rzadko odkrywane w trakcie badań archeologicznych. Przedmioty te nie doczekały się dotychczas osobnego opracowania w polskiej literaturze, w związku z czym pozostają często niezidentyfikowane lub rozpoznane błędnie.

Zagadnienie krojów i konstrukcji toreb, na podstawie holenderskich odkryć, zostało kompleksowo opracowane przez Olafa Goubitza (2007). W polskiej literaturze kaletkami ostatnio zajęła się Anna Drążkowska (2009), jednak w swoim opracowaniu, nie omawia metalowych okuć. Warto też wymienić dwa istotne artykuły dotyczące interesującego nas zagadnienia, które ukazały się na łamach czeskiego czasopisma „Archeologie ve Středních Čechách” (Rypka, Profantová 2010; Profantová 2011)

MATERIAŁY

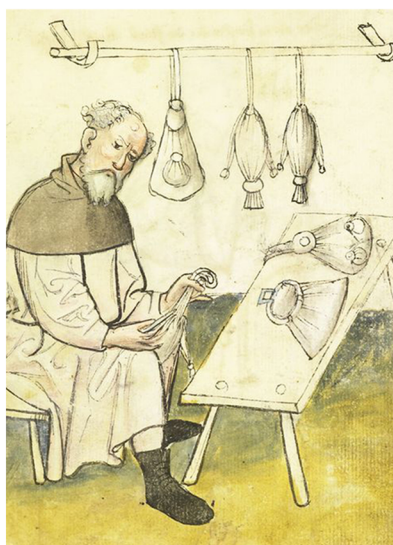
Olaf Goubitz (2009, 47 i n.) wyróżnia kilka rodzajów toreb z metalowymi elementami. Pierwszym są tak zwane framed purses, czyli sakiewki z obręczą. Konstrukcje tych przedmiotów różnią się między sobą (ryc. 1a), ale ogólna zasada działania jest jednakowa. Do metalowej obręczy przyszywano skórzany bądź tekstylny worek, mniej więcej w 2/3 jego długości, pozostawiając wylot poza ramką, a następnie ściągano go sznurkiem bądź rzemieniem (ryc. 1b). Pozwalało to na łatwiejsze korzystanie z sakiewki, niż w wypadku pozbawionych tego elementu torebek, gdyż obręcz modelowała jej kształt i ułatwiała wsadzanie ręki. Większość ramek była także zaopatrzona w uszko, dzięki któremu mocowano całość do pasa.

Innym rozwiązaniem są tak zwane bar purses (Goubitz 2007, 54-55), jak dotychczas znane tylko i wyłącznie z ikonografii. Kaletkę naszywano na metalowy pręt z centralnie umieszczonym uszkiem, za który następnie podwieszano go do pasa (ryc. 1c).

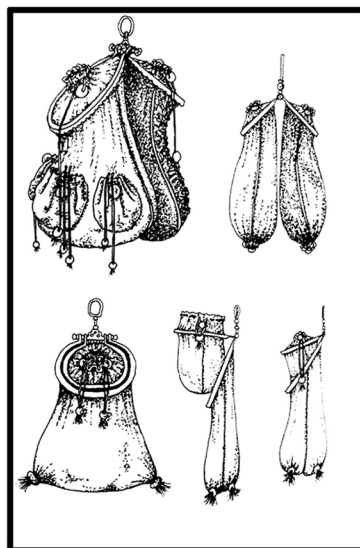
Najbardziej złożonym mechanizmem wyróżniają się natomiast tzw. spring-catch framed purses (Goubitz 2007, 56). Ten typ torebek ma rodzaj zapięcia powszechnie kojarzony ze współczesnymi portmonetkami. Składa się z dwóch ramek połączonych zawiasami, do których następnie mocowano torebkę (ryc. 1d). Wszystkie znaleziska okuć z wrocławskiej fosy były pierwotnie częścią właśnie takiej konstrukcji i to one są przedmiotem naszych rozważań. Goubitz (2009) różni ten typ zapięć na dwa rodzaje, zależne od kształtu ramki, która ma z reguły formę owalną bądź prostokątną. Oba rodzaje pojawiają się w omawianym zbiorze z pl. Dominikańskiego we Wrocławiu.

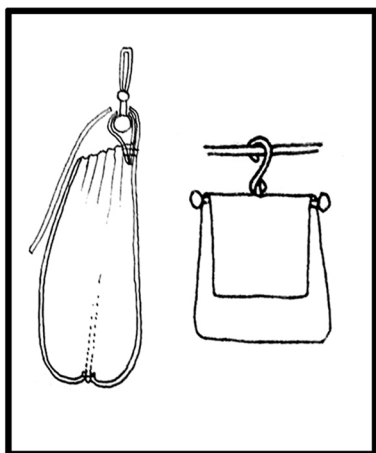
² W tym tekście terminy kaletka, sakiewka i torebka (torba) stosowane są zamiennie.

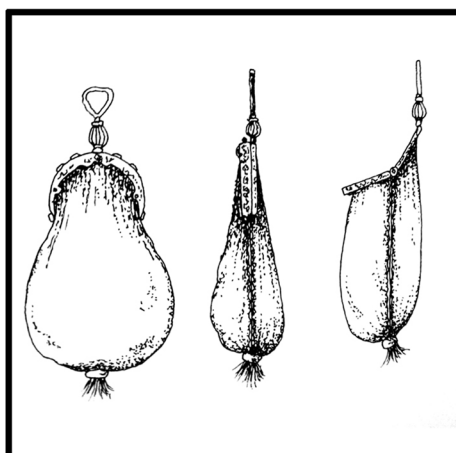
a

b

c

d

Ryc. 1. Różne typy torebek z metalowymi elementami: a – sakiewka z obręczą (framed purse), za www.nuernberger-hausbuecher.de/75-Amb-2-317-22-r/data; b – różne typy sakiewek z obręczą, za: Goubitz 2007, s. 50, ryc. 76, 77; c – torba na ramce (bar purse), za: Goubitz 2007, s. 55, ryc. 88, 90; d – portmonetki (sakiewki z zapinaną ramką – spring-catch framed purse), za: Goubitz 2007, s. 51, ryc. 80.

REZULTATY I DYSKUSJA

Datowanie interesującej nas grupy zabytków dostarcza sporych trudności. Spowodowane jest to w dużej mierze stanem badań, gdyż niewielka liczba tego rodzaju zabytków została dotychczas opublikowana. Jak już wspomniano wcześniej, na łamach czeskich czasopism niedawno przedstawiono zabytki będące fragmentami zapieć okuć od torebek (Rypka, Profantová 2010, 801, ryc. 2, 3; Profantová 2011). Na podstawie analogi z miejscowości Chrudim wydatowano je na 2. poł. XIV-XV w. Badania metaloznawcze wskazały natomiast ich prawdopodobne czeskie pochodzenie. Badacze sugerują jednak, że zabytki tego typu mogłyby być nawet starsze, datowane na XI-XIII w. (Profantová 2010). Należy jednak zaznaczyć, że wstępna kwerenda związana z przedstawieniami ikonograficznymi tej kategorii zabytków nie potwierdza tych spekulacji. Najstarsze znane mi przedstawienia pochodzą dopiero z końca XIV w. i przybierają formę średniowiecznych odznak (ang. badges³). Egzemplarz, datowany na lata 1375-1425, pochodzi z Nieuwlande (ryc. 2a).

Kaletki z okuciami „portmonetkowymi” – z zapinaną ramką – często pojawiają się natomiast w XV w. malarstwie (ryc. 2b). Znane są także bardzo skomplikowane i najczęściej bogato zdobione torebki przechowywane obecnie w muzeach. Najlepszy przykład stanowi tutaj egzemplarz z Kunsthistorisches Museum w Wiedniu, który zdobiony jest w stylu architektonicznym. Należy też zauważyć, że na pieczęciach Śląskich kaletników, torebki w tym typie zaczynają pojawiać się dopiero od XVI wieku, jak na egzemplarzu łączonym z sakwiarzami z Głogowa, datowanym na 1568 rok (Zabytki Cechów Śląskich, 56, ryc. 102). Wcześniej obserwujemy torby i sakiewki o innej konstrukcji. Zachowane egzemplarze muzealne w większości datowane są na XVI i XVII wiek (por. Goubitz 2007, 47 i n.). Dla porządku należy dodać, że torebki z interesującym nas rodzajem zapiecia używane są dalej współcześnie.

Brak dostatecznej ilości materiału porównawczego nie pozwala na określanie, jak należy datować konkretne wrocławskie egzemplarze. Istnieją oczywiście nieliczne wyjątki, które (ryc. 3a, b) dzięki swojej formie, a przede wszystkim charakterystycznym zdobieniu zapiecia w postaci trzech lwich (ludzkich?) głów, są niemal identyczne jak egzemplarze odkryte w Czechach (Rypka, Profantová 2010, 801, ryc. 2, 3; Profantová 2011). Zabytki te, oraz takie których ramka swoją formą przypomina czeskie egzemplarze (ryc. 3c, 3d, a także Konczewska, Konczewski 2004, 194, ryc. 46 f), przypuszczalnie możemy datować na 2. poł. XIV w., a pewnie na XV wiek.

Chronologię pozostałych ramek torebek prawdopodobnie można określić na podstawie rodzaju mechanizmu zapiecia. Jednak bez przeprowadzenia wnikliwej kwerendy trudno jest ustalić konkretne ramy czasowe funkcjonowania poszczególnych mechanizmów, zwłaszcza że wymienione niżej grupy ramek z dużym prawdopodobieństwem współwystępowały ze sobą.

³ Por. Sawicki 2014, tam dalsza literatura.

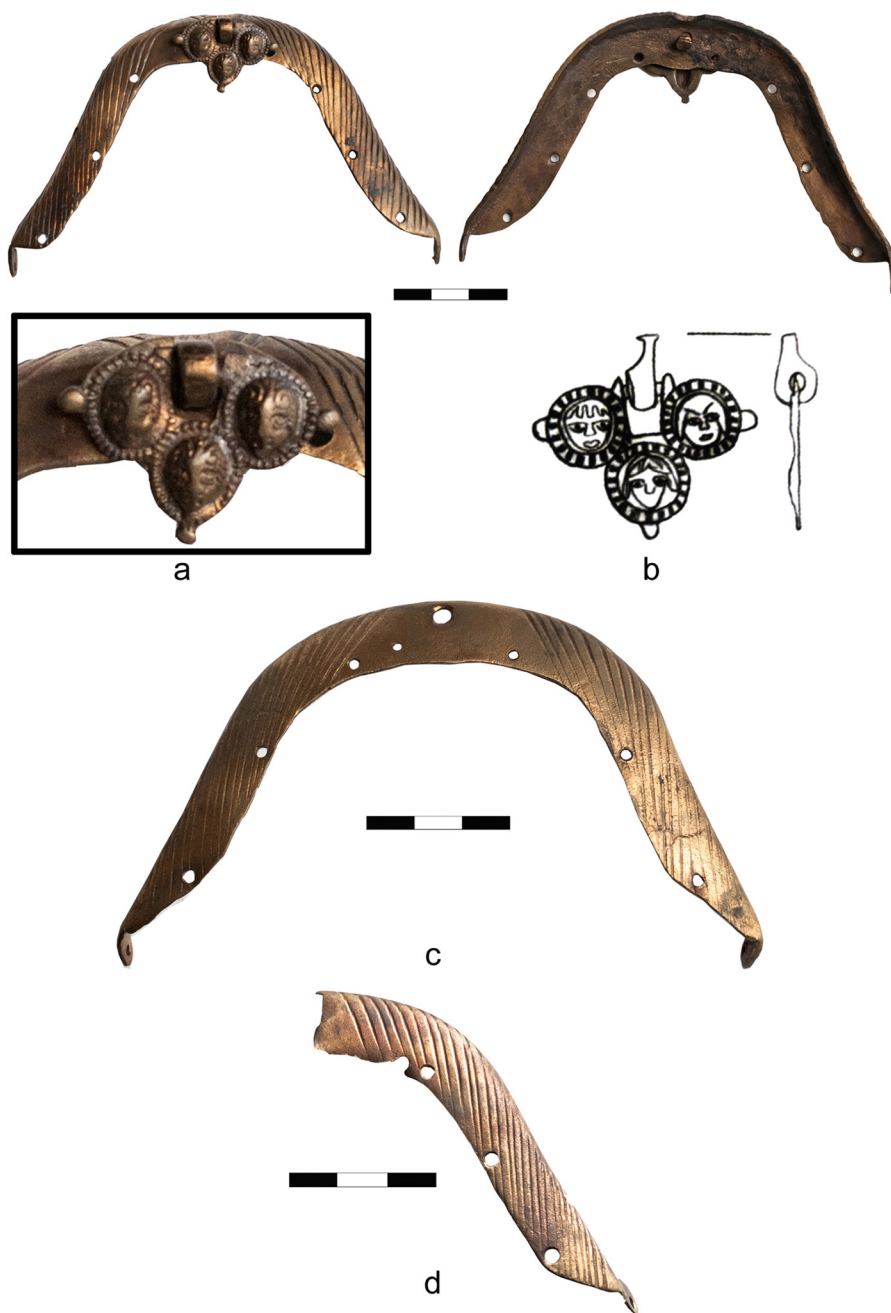
a

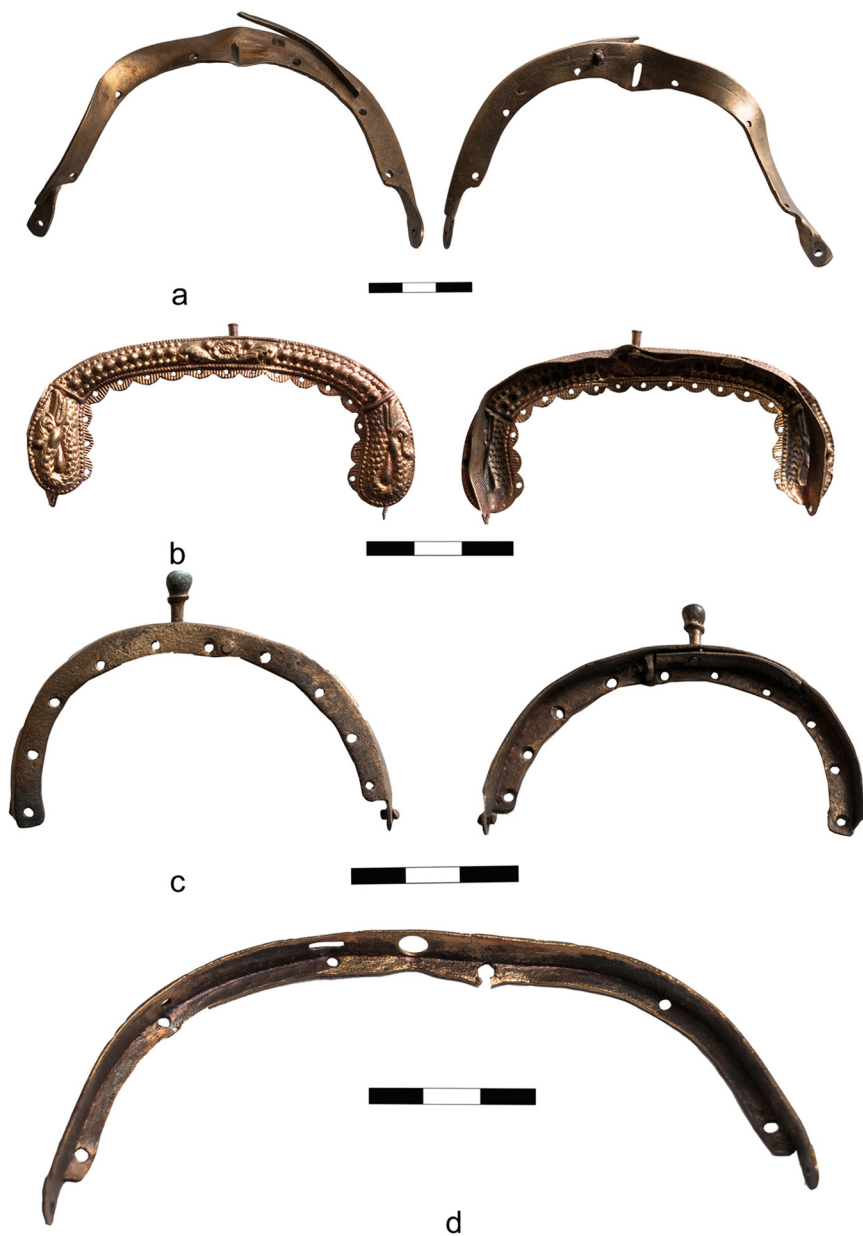
b

Ryc. 2. Przedstawienia portmonetek z zapinaną ramką: a – Nieuwlande, XIV/XV w., odznaka (*badge*) w kształcie portmonetki, za: kunera.nl, nr kat. 00818; b – Niemcy, artysta z kręgu Ruelanda Frueaufa, fragment obrazu „Pokłon Trzech Króli”, lata 1475-1485, za: http://www.europeana.eu/portal/record/15501/at_imareal_004640.html.

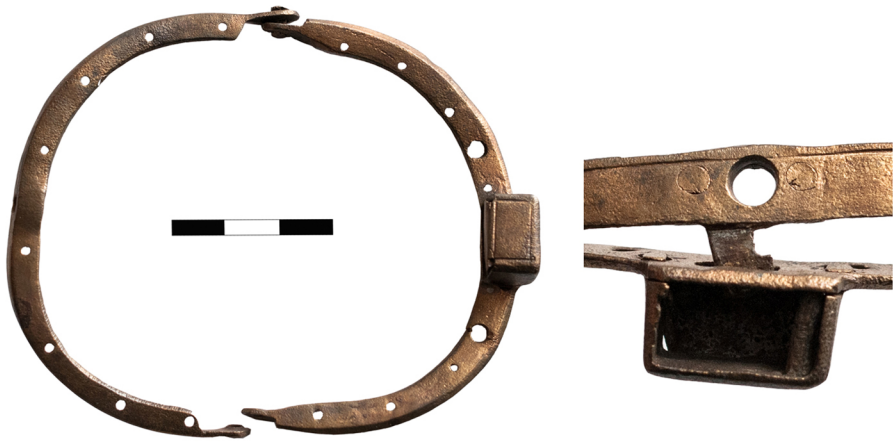
Pierwsza kategoria została już zaznaczona przy okazji ozdobnych okuć, które najprawdopodobniej pełniły jednocześnie funkcję blokady zapięcia (ryc. 3a). Do drugiej grupy należą egzemplarze gdzie mechanizm zwalniany jest poprzez pręcik przesuwający zatrask (ryc. 4). Trzeci typ stanowią obręcze, w których sam mechanizm znajduje się w „pudełeczku” na brzegu ramki (ryc. 5). W pozostałych przypadkach nie jest możliwe określenie sposobu działania zapięcia – przedmioty te najprawdopodobniej stanowiły drugą część ramki, jedynie domykającą zapięcie (ryc. 6 i 7). Warto też zwrócić uwagę, że część omawianego materiału w przekroju ma kształt litery „L”, a pozostałe są zupełnie płaskie. Przypuszczalnie razem te dwa typy stanowiły całość zapięcia jednej torby.

Ryc. 3. Ramki portmonetek z zapięciami w postaci ludzkich (lwich) głów: a – Wrocław, pl. Dominikański, fot. J. Sawicki; b – Wrocław, pl. Dominikański, Zaulek Koci (obecnie nieistniejący), za: Konczewska, Konczewski 2004, s. 189, ryc. 41f; c-d – Wrocław, pl. Dominikański, (fot. J. Sawicki)

Ryc. 4. Ramki portmonetek z zapięciem na zatrząsk: a-d – Wrocław, pl. Dominikański, (fot. J. Sawicki)

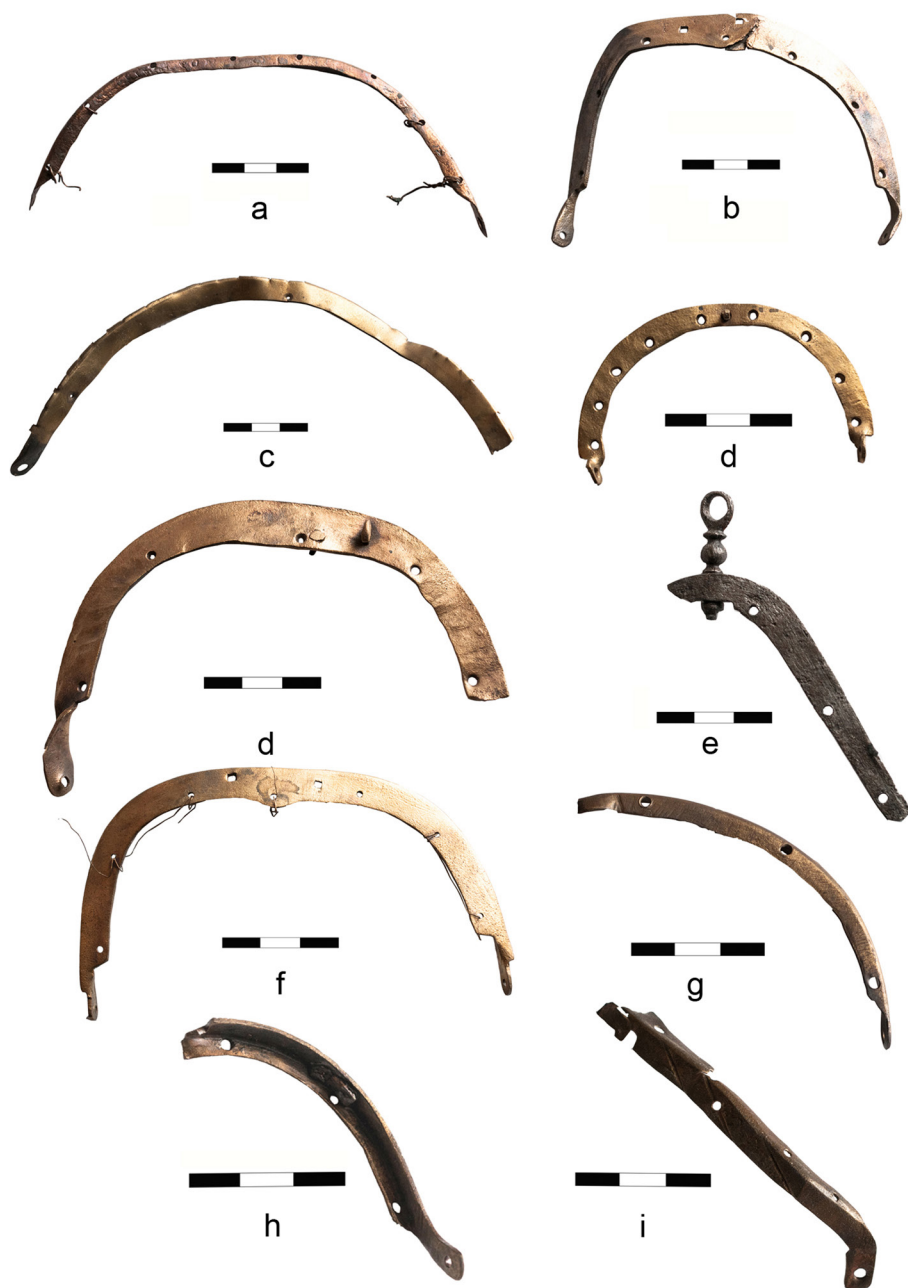
a

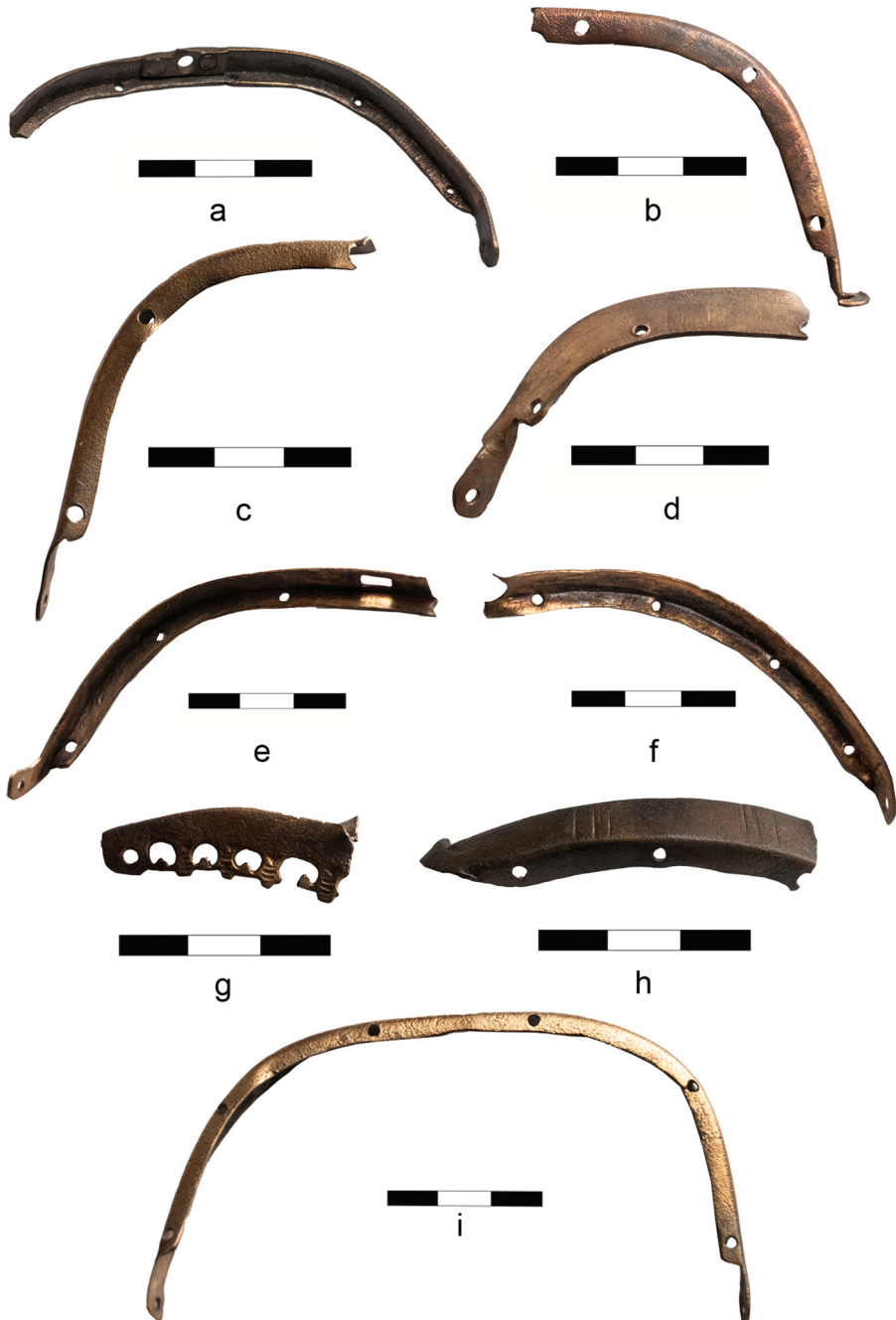
b

Ryc. 5. Ramki portmonetek z zapięciem pudełkowym: a-b – Wrocław, pl. Dominikański, (fot. J. Sawicki)

Ryc. 6. Ramki portmonetek i ich fragmenty: a-i – Wrocław, pl. Dominikański (fot. J. Sawicki)

Ryc. 7. Ramki portmonetek i ich fragmenty: a-i – Wrocław, pl. Dominikański
(fot. J. Sawicki)

PODSUMOWANIE

Niniejszy komunikat ma na celu jedynie zasygnalizowanie problemu średniowiecznych ramek torebek. Niewielka ilość literatury oraz materiału porównawczego nie pozwala na wyciągnięcie szerszych wniosków, być może jednak przyczyni się do zainteresowania badaczy tymi mało znanymi zabytkami, które w ogólnej świadomości mają najczęściej metrykę nowożytną.

LITERATURA

Drażkowska A.

2009 Próba identyfikacji form średniowiecznych skórzanych toreb wydobytych w Toruniu na podstawie źródeł ikonograficznych, (w:) A. B. Kowalska, B. Wywrot-Wyszowska (red.), In gremio – in praxi. Studia nad średniowiecznym skórnictwem, Szczecin: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, 113-122.

Goubitz O.

2007 Purses in Pieces. Archeological finds of late medieval and 16th-century leather purses, pouches, bags and cases in the Netherlands, Zwolle: Stichting Promotie Archeologie.

Konczewska M., Konczewski P.

2004 Zabytki metalowe z fosi miejskiej we Wrocławiu, (w:) K. Wachowski (red.), Wrocław na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych, materialne przejawy życia codziennego (=Wratislavia Antiqua, t. 6), Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii 89-207.

Profantová N.

2011 Nové nálezy „přívěsků s maskami” a nově o jejich datování, Archeologie ve Středních Čechách, 15/2, 1205-1206.

Rypka L., Profantová N.

2010 Dvě bronzová kování ze severozápadních Čech a problematika jedné dílny, Archeologie ve středních Čechách, 14/2, 799-806.

Sawicki J.

2014 Średniowieczne świeckie odznaki w Polsce na tle Europejskim (=Wratislavia Antiqua 20), Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii.

Wiśniewski Z.

1995 Inwentarz zabytków ruchomych pozyskanych podczas eksploracji zasypiska wewnętrznej fosi miejskiej w obrębie wschodniej części pl. Dominikańskiego, Silesia Antiqua 35, 331-353.

Zabytki Cechów Śląskich

2002 Zabytki Cechów Śląskich, M. Korżel-Kraśna (red.), Wrocław: Muzeum Narodowe we Wrocławiu.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE:

Die Hausbücher der Nürnberger Zwölfbrüderstiftungen: Digitale Erschließung und Edition von Handwerkerdarstellungen des 15.-19. Jahrhunderts

www.nuernberger-hausbuecher.de/75-Amb-2-317-22-r/data, (dostęp 8.01.2015 r.)

Europeana http://www.europeana.eu/portal/record/15501/at_imareal_004640.html, (dostęp 8.01.2015 r.)

Kunera www.kunera.nl, (dostęp 8.01.2015 r.)